

УДК 378:373.5.091.12.011.3-051

Ребенок В.М.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті проаналізовано методичні аспекти формування академічної компетентності майбутніх вчителів фахової підготовки в закладах вищої освіти. Доведено, що студент засвоює, приймає соціальні норми й ціннісні орієнтації завдяки яким він здатний відтворювати вже відомі способи діяльності в нестандартній ситуації, адаптуючи до них раніше сформовані алгоритми. Дослідженням встановлено, що академічна компетентність як складне особистісне утворення охоплює комплекси практичних умінь, навичок, які забезпечують успішність, інтелектуальні здібності, особистісні властивості та якості, готовність до навчальної діяльності, зорієнтованість на досягнення високих результатів. Компетентність для студента є остаточною метою вищої освіти, яка повністю буде реалізована за умов практичної підготовки в умовах виробництва.

Ключові слова: академічна компетентність, фахова підготовка, діяльність вчителя, заклади вищої освіти, результативність, соціалізація.

Актуальність проблеми дослідження. Реформування системи вищої освіти України, її вдосконалення, підвищення якості підготовки майбутніх фахівців є важливою соціокультурною проблемою. З позицій сьогодення перед вищою освітою стоїть завдання максимально розкрити творчий потенціал майбутнього фахівця та сформувати його компетентність. В державних документах компетентність розглядається з кількох позицій: як готовність майбутнього вчителя виконувати свої професійні обов'язки відповідно до сучасних вимог теорії і практики, як знання та досвід діяльності в педагогічній галузі та як обізнаність майбутнього вчителя у фаховій сфері.

Науковці вважають, що освіта має бути початковим елементом трансформації суспільства до сталого розвитку, який буде забезпечувати потреби студентів у можливостях втілювати свої уявлення у реальність. Вона повинна надавати не тільки наукові й технічні знання, а й забезпечувати необхідну мотивацію, пояснювати і здійснювати соціальну підтримку для формування навичок та їх використання.

Спільним для всіх є розуміння компетентність у навчанні, як набутої характеристики особистості, що сприяє успішному входженню студентів в життя сучасного суспільства. Крім того, компетентність у навчанні розглядається, як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку в майбутніх вчителів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері. Міжнародні організації, зокрема організація економічного співробітництва та розвитку, зосереджує зусилля спеціалістів на розробленні технології оцінювання компетентностей. Одержані результати мають слугувати передусім для моніторингу якості освітніх послуг і рівня навчальних досягнень студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему компетентності майбутнього вчителя досліджували: В. Бондар, Н. Бібік, О. Біда, Т. Браже, Т. Гущина, Т. Добудько, О. Дубасенюк, Т. Загривна, О. Зубков, І. Зязюн, Д. Мазоха, А. Мормуль, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, А. Радченко, О. Савченко, В. Семиченко, В. Сластенін, Е. Соф'янци, О. Тумашова, Р. Хмельюк, Л. Хоружа, А. Хуторський, В. Шахова, О. Шиян.

Мета статті – розкрити методичні аспекти формування академічної компетентності майбутніх вчителів фахової підготовки у навчальному процесі закладів вищої освіти.

Виклад матеріалу. Зміни, що відбуваються в системі виробничих відносин, обумовлюють необхідність модернізації й системи освіти, починаючи із навчальних закладів. Так звана традиційна система освіти вже вичерпала свій ресурс, що актуалізувало пошук нових шляхів, одним з яких стала академічна компетентність. Упровадження компетентності вимагає суттєвих змін в організації вищої освіти. Про це важливо не забувати під час формулювання вимог, що перевіряються в процесі підготовки студентів, а також під час навчального процесу [2].

Поняття "компетентність" містить два аспекти: когнітивний і операційний, що нерозривно пов'язані між собою. Компетентність у цьому випадку об'єднує в собі знання і здатність до їх реалізації. У першому випадку знання виступають як припис, засвоєна норма; у другому – ця норма усвідомлена й уведена в контекст особистості.

Визначення компетенції як одиниці соціалізації (процесу засвоєння людиною соціальних норм і ціннісних орієнтирів) дає змогу прогнозувати більш гнучку соціальну поведінку студента, комфортність його перебування в суспільстві, оцінювати ефективність (для себе і для суспільства) виконання ним

певних соціальних ролей, його успішне функціонування в соціумі. Майбутній вчитель фахової підготовки засвоює, приймає соціальні норми й ціннісні орієнтації (соціальні орієнтири), завдяки яким він здатний відтворювати вже відомі способи діяльності в нестандартній ситуації, адаптуючи до них раніше сформовані алгоритми.

Для розуміння сутності поняття "академічна компетентність" важливо врахувати положення, сформульоване Б. Блумом, що розкриває особливості різних і водночас взаємопов'язаних інтелектуальних властивостей. Це – знання (конкретного матеріалу, термінології, фактів, визначень), розуміння (пояснення, інтерпретація, екстраполяція), застосування (знання способів застосування), аналіз (бачення зв'язків, структури), синтез (проектування діяльності), оцінка (судження) [7].

Академічна компетентність – це оволодіння різними видами і способами навчально-пізнавальної та навчально-дослідницької діяльності, готовність до переходу від теоретичного до практичного навчання, уміння раціонального читання, підготовка до занять, різних форм атестації, досягнення успіху в професійних конкурсах, змаганнях [6].

Академічна компетентність як складне особистісне утворення охоплює комплекси практичних умінь, навичок, що забезпечують успішність навчальної праці, інтелектуальні здібності, особистісні властивості та якості, готовність (досвід) до навчальної діяльності, зорієнтованість на досягнення високих результатів. Зазначені комплекси умінь, навичок, здібностей, властивостей і якостей спрямовані на засвоєння знань (переведення інформації в знання), оволодіння узагальненими способами дій, їх програмами й алгоритмами. До таких способів діяльності належать інтелектуальні, розумові дії, використання мовних засобів, у формі яких засвоюються знання.

Компетентність проявляється в діяльності, вона не може існувати поза справою, поза розв'язанням реальної ситуації. Ключові компетентності є узагальненими, їх варто формувати в процесі підготовки фахівців будь-якої галузі виробництва, освіти, медицини тощо.

На думку О. Голубевої та А. Суханова, ключові компетенції формуються переважно на основі "знань-інструментів", які здобуває людина, що здійснює пізнання, і стратегії пізнавальної діяльності, на відміну від "знань-описів" – сукупності конкретних наукових відомостей [4].

Базові компетентності займають важливе місце в системі підготовки фахівців певної професії, саме вони сприяють диференціації спеціалістів на ринку праці.

Спеціальні компетентності спрямовані на поглиблену фахову підготовку, сприяють забезпеченню спеціалізації підготовки фахівця і його індивідуальному відокремленню на фоні робітників певної професії.

Найважливішим засобом формування академічної компетентності є залучення студентів до творчої діяльності. Поділ мислення на продуктивне (творче) й репродуктивне (відтворювальне) є умовним, оскільки в кожному розумовому акті завжди є творчий початок.

Ознаками творчої діяльності (мислення) є творчі вміння: здатність переносити знання, уміння з однієї галузі в іншу; виявлення у відомому явищі чи предметі нових властивостей, функцій; створення (відкриття) принципово нового.

Стимулювати творчу діяльність можуть різні прийоми, способи. Наприклад, метод мозкового штурму, суть якого полягає "у поділі між різними студентами генеративної частини розумового акту і її контрольно-виконавчої частини: одні учасники генерують ідеї із заборонаю будь-якої критики, а інші згодом оцінюють їх реальну значимість. Це так званий метод синектики – об'єднання різноманітного в єдине" [7].

Якщо за умов традиційної освіти особистісна складова відходила на другий план, то за умов формування компетентностей особистісні якості майбутнього фахівця займають центральне місце. Водночас варто наголосити, що когнітивна й діяльнісна складові теж не втрачають своєї актуальності, просто вони виступають підґрунтям для мотивації, рефлексії, морально-етичного й культурологічного становлення студента. Іншими словами, компетентність завжди особистісно забарвлена якостями конкретного студента. Таких якостей існує велика кількість – від смислових і світоглядних (наприклад, навіщо мені необхідне це уміння) до рефлексивно-оцінювальних (наскільки успішно я застосовую його в практиці).

Зокрема щодо особистості майбутнього вчителя фахової підготовки, то можна виділити такі функції, які:

- відображають і розвивають особистісні запити студента стосовно об'єктів досліджуваних ним галузей реальності;
- характеризують діяльнісний компонент освіти студента, ступінь його "відособленості" і практичної підготовленості;
- задають мінімальний досвід предметної діяльності;
- розвивають можливості розв'язувати в повсякденному житті реальні проблеми – від побутових до виробничих і соціальних;
- охоплюють всі основні групи особистісних якостей студента, що розвиваються;
- представляють собою інтегральні характеристики якості фахової підготовки майбутнього вчителя;
- у сукупності визначають і відображають функціональну грамотність студентів.

У кожній навчальній дисципліні (освітній галузі) необхідно визначити необхідний і достатній перелік пов'язаних між собою реальних досліджуваних об'єктів, знань, умінь, навичок, які водночас формуються, і способів діяльності, що становлять зміст певних компетенцій.

Необхідно розмежувати загальні (загальноосвітні) й загальнонавчальні уміння, навички, способи діяльності. Якщо перші в основному входять до тематичного загальнопредметного змісту освіти, наприклад, до оволодіння загальнонауковими поняттями й категоріями, то другі – до власне навчального процесу, володіння майбутніми вчителями фахової підготовки самоорганізацією, плануванням, рефлексією, самооцінкою й іншими аналогічними способами діяльності.

Розподіл умінь, навичок, способів діяльності та здібностей за вказаними групами особистісних рис є суто умовним і використовується лише для полегшення аналізу їх сформованості. У дійсності зазначені уміння є наскрізними для визначених груп якостей, тобто вони виступають як цілісна система, що спрямована на пізнання навколишнього світу, установлення зв'язків між елементами під час планування діяльності, здійснення творчого пошуку та самовдосконалення студента.

У процесі навчально-пізнавальної діяльності в суб'єктів освітнього процесу формуються не лише специфічні вміння й навички пошуку інформації, її відбору, оцінювання, зберігання та використання, а й особливі особистісні риси і властивості, індивідуальний стиль діяльності, система ціннісних орієнтацій, ставлення до об'єктів пізнання та його результатів [5].

У системі підготовки майбутніх фахівців здійснюється формування "компетентностей", але оскільки студент перебуває не в системі виробничих відносин, до яких він готується, а в навчальному процесі, і необхідний практичний досвід є недостатнім, то варто вести мову про освітню компетентність. Тобто компетентність для студента є остаточною метою вищої освіти, яка повністю буде реалізована за умов практичної підготовки в умовах виробництва. За час навчання можна максимально наблизитися до цієї мети, тобто виникає стан, коли компетентність сформована максимально в умовах закладу вищої освіти, але недостатньо для умов виробництва [2].

Формування академічної компетентності – процес тривалий і складний. На молодших курсах студенти відчують значні труднощі у процесі сприйняття та конспектування лекцій, оволодіння навичками раціонального читання, пошуку й оцінки ступеня важливості інформації, підготовки вторинних документів (анотації, рецензії, реферування, огляду літератури, статті, курсової роботи), публічного виступу, захисту своєї думки, усвідомлення власної позиції, опонування, ведення дискусії.

Найчастіше студенти не можуть раціонально організувати свою самостійну роботу: планування, зміну видів діяльності, оформлення результатів, редагування, структурування тощо. Ось чому необхідні інші підходи до організації навчально-пізнавальної діяльності.

Наприклад, посилення в університеті ролі особистісно-орієнтованої системи навчання, яка передбачає адаптацію середовища до особистості студента, що дасть змогу зробити освітній процес неформальним [1].

Для проектування технології формування академічної компетентності важливо врахувати і класифікацію навчальних завдань за їх "когнітивною" складовою:

- завдання на відтворення знань;
- завдання, що потребують простих розумових операцій;
- завдання, що вимагають складних розумових операцій;
- завдання на продуктивне мислення.

Академічна компетентність не є абстрактним, відірваним від її носія, поняттям. У структурі цієї дефініції внутрішні компоненти можна розташувати за певними рівнями.

Перший – комплекси навчально-пізнавальних умінь, навичок і якостей, необхідних усім фахівцям.

Другий – професійні якості, характерні для будь-якого профілю чи напрямку.

Третій – якості, властивості, необхідні фахівцеві конкретної галузі.

Тісно пов'язані з академічною компетентністю мислення і культура розумової праці.

Культура мислення – це здатність особистості до мислення, саморозвитку, її вміння виходити за межі сформованих форм і навичок мислення.

Мислення залежить від ступеня оволодіння інтелектуальними прийомами: аналізом і синтезом, узагальненням, абстрагуванням, порівнянням, аналогією, систематизацією, моделюванням [3].

Культура розумової праці характеризує якість розумової діяльності; ступінь оволодіння інтелектуальними вміннями і навичками; уміння організації, планування; дотримання правил гігієни, розподілу праці й відпочинку; раціональної роботи з джерелами знань; самоконтроль, своєчасність корекції своїх дій.

Важливою складовою академічної компетентності майбутнього вчителя є самоосвітня компетентність, яка передбачає самостійне освоєння та доцільне використання інформаційних технологій студентами у навчальному процесі. Формування академічної компетентності майбутнього вчителя у закладах вищої освіти повинно відбуватися на засадах особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів, які сприяють розвитку майбутнього професіонала, є практикоорієнтованими та дозволяють застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних професійних завдань.

Висновок. Таким чином, компетенції формуються не лише в навчанні, а й у процесі всіх інших видів діяльності. Засобами формування компетенцій є освіта, фахова підготовка, соціокультурна діяльність, що складають зміст безперервної освіти. Головна ідея організації навчання, спрямованого на формування академічної компетентності, полягає в інтеграції різних курсів у галузі формування узагальнених умінь розв'язання пізнавальних і професійних завдань. Академічна компетентність як складне особистісне утворення охоплює комплекси практичних умінь, навичок, що забезпечують успішність навчальної праці; інтелектуальні здібності; особистісні властивості і якості; готовність до навчальної діяльності; зорієнтованість на досягнення високих результатів. Слід зазначити, що розвиток академічної компетентності знаходиться в руках самого вчителя. Саме педагог стає тією особистістю, яка усвідомлено регулює стандарти своєї поведінки. Перш за все це відбувається через усвідомлення свого професійного досвіду. Основою самоосвіти є різнобічний досвід майбутнього вчителя як динамічно розвиваючого професіонала, становлення майстерності якого прогресує від однієї стадії до іншої.

Використані джерела

1. Голубева О.Н. Стратегия развития общего высшего образования. *Известия РАО*. 2000. № 1. С. 3–10.
2. Гриньова В.М. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу як результат сформованості його педагогічної культури. *Вісник дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля*. 2011. № 1(1). С. 21–26.
3. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. *Світовий досвід та українські перспективи*. Київ, 2004. 112 с.
4. Падалка О.С. Педагогічні технології. Київ, 1995. 252 с.
5. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. Київ, 2003. С. 25–26.
6. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования. Москва, 2003. 304 с.
7. Фінікова Т.В. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету. Київ, 2016. 234 с.
8. Хуторской А.В. Ключевые компетенции: технология конструирования. *Народное образование*. 2003. №5. С. 55–64.
9. Ягупов В.В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2007. № 71. С. 5–6.

Rebenok V.

METHODOLOGICAL BASIS OF FORMATION OF ACADEMIC COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER OF PROFESSIONAL TRAINING

The article analyzes the methodical aspects of forming the academic competence of future teachers of professional training in higher education institutions. It is proved that the student learns, accepts social norms and value orientations, through which he is able to reproduce already known ways of working in a non-standard situation, adapting to them previously formed algorithms. The research found that academic competence as a complex personal formation encompasses the complexes of practical skills, that ensure success, intellectual abilities, personal qualities, readiness for educational activities, orientation towards achievement of high results. Complexes of abilities, skills, abilities, properties and qualities are aimed at mastering of knowledge, acquiring the generalized ways of actions and programs. The most important means of forming academic competence is to attract students to creative activity. It is specified that in each academic discipline it is necessary to determine the necessary and sufficient list of interrelated real objects under study, knowledge, skills, which are formed at the same time, and methods of activity that form the content of certain competencies. The distribution of skills, ways of working and abilities for certain groups of personality traits is purely conditional and is used only to facilitate analysis of their formation. Competence for a student is the ultimate goal of higher education, which will be fully realized under conditions of practical training in the conditions of production. It is proved that an important component of the academic competence of the future teacher is self-educational competence, which involves the independent development and expedient use of information technologies by students in the educational process. Formation of academic competence of the future teacher in higher education institutions should be based on the principles of personality-oriented and competent approaches that promote the future professional development. It was established that the introduction of academic expertise in the professional training of future teachers can not only use initial knowledge and skills, but also creates the ability to practice in certain professional situations, creative solving of professional problems, and easy to navigate in a professional environment and master the culture of work.

Key words: academic competence, vocational training, teacher's activity, institutions of higher education, effectiveness, socialization.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2018 р.